

Mots en desús que encara vaig sentir a Canet

Cap llengua, dialecte, modisme o gir local és més o menys valuós que un altre

John Edwards (sociolingüista)

Xavier Mas Gibert

ACOMBOIAT V. Tr. Acomboiar. Acompanyar d'un lloc a un altre (algú o alguna cosa) per tal de protegir-lo. // Per ex. Tractar bé, confortar. Se sentia molt acomboiat per la seva família. // Un vaixell de guerra, fer escorta a d'altres vaixells més o menys importants, especialment als vaixells mercants. A Canet en sentit figurat, quan algú anava ben acompanyat se solia dir: —«Apa nanu tu sí que vas ben acomboiat».— O si volien convèncer algú per formar d'algun seguici o d'una colla etc. —«No t'ho pensis tant, que aniràs molt ben acomboiat». Paraula d'origen mariner evident. No l'he sentit mai terra endins.

ADONDAT. Una mena d'animal salvatge que ningú no havia ADONDAT. *Els convidats* Emili Teixidor, pàg. 242. ADONDAR. Verb. Domar, fer perdre la salvatgia o el mal geni a un animal o a una persona rebel; vèncer, subjectar, equivalent al *domeñar* castellà. // refl. Acomodar-se, avesar-se a una cosa que abans era molestosa o difícil. "Adondar-se al treball" p.e. . Acomodar-se en un lloc estret, adaptar-s'hi amb esforç, equivalent a entaforar-se. Etim.: pres del llatí *addomitare*, 'domesticar'. DCVB, vol. 1 pàg. 206.

ATUPAR/Tupar. Verb. Enfrontar-se amb algú o colpejar algú. Ex. "Van tenir una atupada molt forta". Equivalent a «choque» en castellà, l'atupada però possiblement té més matisos. Pot haver-hi una atupada entre persones com ja s'ha dit que pot ser d'agressió física o merament dialèctica. També hom pot rebre una atupada de vent per exemple: "Llavors va atupar-los violentament la tramuntana". També pot haver-hi una atupada de cotxes o de trens, o entre dos exèrcits etc.. Però també entre dos polemistes que discuteixen quelcom i tenen una gran tupada o atupada merament dialèctica. A Mallorca, atupar algú és equivalent a agredir-lo físicament. Cinquanta anys enrere aquest era un terme que a Canet s'utilitzava normalment, sobretot en el sentit que dues persones havien tingut una "agafada" que s'entenia que més aviat havia estat dialèctica que no pas física. Quan vaig viure a Mallorca els anys 1963/4 tothom feia anar «l'atupar», però en el sentit d'agredir físicament. "Sa seua mare va donar-li una gran atupada. P.e. significava que l'infant en qüestió havia estat fortament apallissat per la seva mare. A Canet també es deia RETOPAR en el sentit de rectifi-

car o esmenar. Derivació d'atupar amb tota probabilitat suposo. P.e. "Quan en Josep va sentir el que deia el va retupar".

BIENTEVEO. A Canet durant més d'un segle s'ha explicat que el turó d'en Vadoriques, a partir d'un moment indeterminat del segle XIX va passar a anomenar-se el Bienteveo o Benteveio perquè els immigrants a Cuba que aconseguien tornar a Canet, la primera cosa que feien era pujar a Pedracastell i des del turó d'en Vadoriques exclamaven emocionats: "¡Canet que bienteveo!" o altres deien, "¡Canet que benteveio!" perquè després de passar la major part de la vida a Cuba barrejaven el català i el castellà crioll. Curiosament, en un llibret de poemes cubans per a infants d'una tal Josefina de Diego, trobo que en realitat el Bienteveo és un ocell d'aquelles terres.

BREGÓS. Equivalent al *folllonero* castellà.

DECELAR Verb. Josep Sebastià Pons fa anar el mot decela en el poema "L'amic Ventura": "Quan decela els secrets de la natura". O sigui que el verb decelar que vaig trobar per primera vegada en el llibre d'Hilari Ragner a "El incienso y la pólvora", també es pot utilitzar en català com tots els mots savis i tal i com ho demostra aquesta vers del poema de Josep Sebastià Pons.

DESBOTAR. Netejar les bótes de vi de residus i pòsits i per analogia fer de ventre en males condicions, quan hom patia de trastorns intestinals o a causa d'haver ingerit una purga.

DONAR UNA SURRA = apallissar algú. És un castellanisme de zurra i de zurrar. «Zurra», molt d'origen incert, probablement preromà. DCVB, Vol 10, p. 82.

FLINGANTADES, cops donats amb un flingant, fuet o quelcom que flinga o es vincla: una singla per exemple, potser per això a Canet també en deïem cinglantades. Equivalent a «azotar» en castellà. DCVB, Vol.5 pàg. 917

FORRO/A adj. Alforro. Improductiu, estèril, dit especialment de les ovelles, les vaques i les cabres, etc. D'aquesta manera s'anomena a la Garrotxa una femella en edat de procrear que no queda prenys. De fet forra o alforra és l'antònim de prenys, però en el dret feudal del qual provenia la paraula, en realitat volia dir lliure o llibert/a. En castellà s'anomenava "aforrado", suposo que era un terme que provenia

del dret romà i que per tant, en català se n'hauria de dir aforat. Aforat avui dia és algú que gaudeix d'una jurisdicció privilegiada, polítics, diplomàtics etc.. "I per presumpció de la voluntat dominicana quedava aforat (llibert), l'esclau que es casava amb una dona lliure, sabent-ho el seu amo i no contradient-lo; o l'esclava que es casava amb el seu amo.. Per la mateixa raó quedava lliure el serf que es feia capellà fins i tot en contra de la voluntat del seu amo si ja era diaca, missacantant o bisbe. L'esclau que fugia a terra de moros es feia lliure, d'igual manera que el moro captiu que entrava en terra cristiana també se'l considerava llibert. Per cert que, tant a la Garrotxa com al Ripollès, quan l'animal de pastura se separava del ramat i restava a muntanya a l'hora de la transhumància també se l'anomenava llibert i no era propietat de ningú, o sigui, que era propietat de qui l'havia. A La Canya encara hi havia un personatge conegut com en León que vivia de capturar i vendre's la carn a la menuda dels animals lliberts que aconseguia capturar. Jo mateix n'hi havia comprat. Aquest singular personatge me'l va fer conèixer el malaguanyat Miquel Mercer (Quel de la Boada), que coneixia tothom que tenia quelcom a veure amb els usos i costums més antics del país.

GALIASSA = En origen una galera molt gran. Se solia dir "esta fet un galiassa" a algú que havia crescut

excessivament o desmesuradament i era massa gros i feixuc per l'edat que tenia. També he sentit dir GALIÓ en el mateix sentit. "Està fet un galió" p.e... **GANASSA** del mateix sentit que GANÀPIA = Persona adolescent o adulta que fa coses pròpies d'una criatura.

JOANFACOSSES. El canetenc Carles Carqués en una de les seves novel·les inèdites parla d'en Joanfacoses no pas referit a una persona concreta sinó genèricament a qui es excessivament afeccionat als invents i a fer coses noves. Es tracta d'una terminologia que jo encara recordo i que es referia a les qualitats o defectes d'algú que no parava de fer invents o provatures d'això i d'allò. Era un qualificatiu que s'aplicava a tothom que tenia aquestes característiques o defectes: "Si no pares de fer provatures en direm en Joanfacoses". Era quelcom semblant a "Milhomes" aplicat als escarransits que es pensaven que eren uns Hèrcules. D'aquesta mena de motius generalistes n'existien més hi havia per exemple: en "Pepitollegeix". D'aquest en coneixem la gènesi i tot. Sembla que va néixer a la fàbrica de can Romagosa on hi treballava

la muller de l'obrer intel·lectual en qüestió, la qual, quan s'hi va casar, a la fàbrica no parava d'explicar admirada que el seu marit, en Pepito, llegia. A més d'estar-ne cegament enamorada l'admirava tant per aquesta raó que iniciava les seves explicacions superlatives amb "En Pepito llegeix un llibre que etc...". També existia en "Perebufa", en "Peremenjapà" i en "Peremames" que no era altre que l'eximi arquitecte Pere Domènech Roura, fill de Domènech i Montaner, a qui vaig conèixer perfectament. En "Mitrapo" (deformació de "Mira que t'atrapo", l'"Àngelfart", en "Pocagana", en "Joancales" en "Palitroques", en "Pixacàntirs" i fins i tot l'"Amorramerdes" (que li venia d'haver AMORRAT la pròpia defecació a un personatge que cada dia se li anava a cagar a l'hort). El més famós dels escatològics eren en "Merduabullida" i també en "Pixaconies", en "Pixacàntirs", en "Cagaionsiaigua" i molts i molts d'altres que ara no em vénen a la memòria. Segurament d'aquesta mena de motius n'han sorgit adjectius qualificatius com "ser un poca

pena", "un pixa freda" o un "torracollons" i altres per l'estil. La majoria d'aquests motius els havia escoltat de la meua bestia Teresa Mas Vila (Tereseta Vilara), que era capaç de reproduir de memòria el nom "alternatiu" de totes les persones, cases i llocs del Canet del seu temps, però mentre era viva no se'm va acudir de salvar-ho per escrit. **MANDÀRRIA.** DCVB, vol. 7 pàg.188

MANDÀRRIA.f.// Maça de ferro rectangular, amb mànec de fusta, que s'empra per a donar copS forts en la construcció de vaixells.// Persona inútil, que no serveix per res. A Canet ho havia escoltat en ambdós sentits. (Possiblement del llatí dialectal «mannara», o sigui, destal. El glossari del llibre cubà d'on ho he tret el descriu com si en realitat fos un mall. En castellà de les Antilles **MANDARRIA** "Martillo o maza de hierro, que usan los calafates para meter y sacar los pernos de los costados de los buques". A Canet donar-li una mandàrria a algú era donar-li el gran cop definitiu a alguna persona o cosa..

MAURA. A l'obra *Viatge a Catalunya* de 1787, de l'agrònom anglès Arthur Young (1741-1810) hi apareix un terme que ell devia escoltar del català col·loquial d'aquell temps, "figa maura", referint-se òbviament a la figa de moro. Sempre he sospitat també que "gata maula" probablement seria la perversió de "gata maura", especialment si es té en compte que els gats domèstics els van portar els àrabs a la península ibèrica.

XAVIER MAS

